

Γεώργιος Ι. Ανδρουτσόπουλος, «Οι Ανεξάρτητες Αρχές για ζητήματα Θρησκείας. Συνήγορος του Πολίτη-Αρχή Προστασίας Δεδομένων», Νομοκανονικά Παράφυλλα 1, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2018, σσ186.

Η ανάπτυξη του θρησκευτικού φαινομένου ανά τις περιόδους εντός μιας πολιτειακής έννομης τάξης γεννά ζητήματα έρευνας σε όλο το φάσμα των ανθρωπιστικών επιστημών. Από τη σκοπιά της δικαιοκτικής συγκρότησής του, η παράλληλη συνύπαρξη δύο διαφορετικών δικαιωταξιών, της πολιτειακής και της θρησκευτικής, δημιουργεί ένα δυσχερές πεδίο έρευνας που βρίσκεται στο μεταίχμιό τους και προϋποθέτει τη γνώση και τη μελέτη του εσωτερικού κάθε μίας από αυτές. Στη γνώση και τη μελέτη αυτή είναι απαραίτητο να συμβάλλουν τα βιβλιογραφικά βοηθήματα, καθώς το εύρος των πηγών που αφορούν το θρησκευτικό φαινόμενο τόσο στην πολιτειακή όσο και στη θρησκευτική έννομη τάξη είναι σημαντικό.

Το σύγγραμμα, λοιπόν, με τίτλο «Οι Ανεξάρτητες Αρχές για ζητήματα Θρησκείας (Συνήγορος του Πολίτη – Αρχή Προστασίας Δεδομένων)» του κ. Γ. Ι. Ανδρουτσόπουλου, Λέκτορα της Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, παρουσιάζει τον τρόπο θεώρησης του θρησκευτικού στοιχείου, όπως οργανώνεται και λειτουργεί εντός της πολιτείας, από τη σκοπιά τμήματος της έννομης τάξης της τελευταίας, μέσα από ένα θέμα που εντάσσεται στο γνωστικό αντικείμενο των κλάδων του Δημοσίου και Εκκλησιαστικού Δικαίου. Το σύγγραμμα διαρθρώνεται σε δύο διακριτά μέρη που μελετούν τη θρησκεία αρχικά στο πλαίσιο του ισχύοντος ελληνικού Συντάγματος και έπειτα σε συνάρτηση με τη Δημόσια σφαίρα.

Πιο αναλυτικά, το πρώτο κεφάλαιο του πρώτου μέρους φέρει ως τίτλο «Διαπάλη Συνταγματικών διατάξεων» και διαιρείται σε τρεις υποενότητες. Στην πρώτη, η οποία φέρει τον τίτλο «Θρησκεία και Τέχνη», αναλύεται ένα ζήτημα που βρίσκεται διαρκώς στην επικαιρότητα, η θρησκευτική ελευθερία δηλαδή στο πλαίσιο της καλλιτεχνικής έκφρασης διά των ορίων της καθύβρισης θρησκευμάτων, όπως έχει ποινικοποιηθεί. Η δεύτερη υποενότητα με τίτλο «Θρησκευτικό πολιτιστικό περιβάλλον», πραγματεύεται αρχικά το ζήτημα των κωδωνοκρουσιών σε συνάρτηση κυρίως με τη θεμελίωση ή μη προσβολής της προσωπικότητας, γεγονός που απασχόλησε το ΣτΠ και τα πολιτειακά δικαστήρια. Κατά δεύτερον η υπό έκθεση υποενότητα εξετάζει τη δυνατότητα χρήσης των αρχαιολογικών χώρων προς τέλεση των λατρευτικών καθηκόντων. Η τρίτη και τελευταία υποενότητα περικλείει ένα ευρύ θέμα που απασχολεί τόσο το δικαιοκτικό σύστημα του Κανονικού Δικαίου όσο και τα ελληνικά και ευρωπαϊκά νομολογικά δεδομένα, το θέμα της ιδιωτικότητας των θρησκευτικών λειτουργιών, η οποία στο παρόν εξετάζεται σε συνάρτηση με την ΑΠΔΠΧ.

Το δεύτερο κεφάλαιο του πρώτους μέρους, που είναι και το πιο εκτενές, με τίτλο «Ζητήματα Θρησκευτικής Ελευθερίας» περιέχει επτά υποενότητες, που αναλύουν ζητήματα διαρκώς εξελισσόμενα τόσο στη νομολογία όσο και στη νομοθεσία, καθώς το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας διακρίνεται από ευρύτητα ως προς τις επιμέρους υποδιαιρέσεις του, αλλά και ως προς το εν γένει περιεχόμενό του που διαμορφώνεται σταδιακά και σε συνάρτηση με τις εκάστοτε κοινωνικοπολιτικές επιλογές. Οι επτά ως άνω υποενότητες, λοιπόν, πραγματεύονται το καθεστώς αδειοδότησης και της προστασίας των λατρευτικών χώρων, τους αντιρρησίες συνειδήσεως, στο πεδίο έρευνας των οποίων εντοπίζεται και η πιο πρόσφατη

καταδίκη της Ελλάδας στο ΕΔΔΑ για ζητήματα θρησκευτικής ελευθερίας, τα Θρησκευτικά και Εκκλησιαστικά νομικά πρόσωπα του νόμου που θεσμοθέτησε ένα νέο καθεστώς για τις θρησκευτικές κοινότητες στην εθνική έννομη τάξη (ν.4301/2014), τις διακρίσεις για λόγους θρησκευτικού περιεχομένου, τη φορολογική ισότητα, το ζήτημα των κοιμητηρίων και της ταφής, καθώς και το ισχύον καθεστώς αποτέφρωσης.

Το δεύτερο μέρος του πονήματος διαιρείται, επίσης, σε δύο κεφάλαια. Αναλυτικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο με τίτλο «Δημόσια Διοίκηση» αναλύεται αρχικά το ζήτημα της αναγραφής του θρησκευόμενου στα δελτία ταυτοτήτων, όπως αντιμετωπίστηκε από την ΑΠΔΠΧ το έτος 2000. Στη συνέχεια, πραγματεύεται τις ληξιαρχικές πράξεις σε συνάρτηση με το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας, ενώ τέλος, περιγράφει το θρησκευτικό στοιχείο στα στρατιωτικά έγγραφα. Στο δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο «Δημόσια Εκπαίδευση» αναλύονται τα ζητήματα της απαλλαγής από το μάθημα των θρησκευτικών (και της ένταξής του στο σχολικό πρόγραμμα), της εξομολόγησης σε συνάρτηση με την εκπαιδευτική διαδικασία, του εκπαιδευτικού υλικού στο πλαίσιο της διδασκαλίας του μαθήματος των θρησκευτικών, καθώς και της αναγραφής του θρησκευόμενου σε τίτλους σπουδών. Το σύγγραμμα ολοκληρώνεται με την παράθεση των συμπερασμάτων μετά συγκεφαλαιώσεως και της βασικής βιβλιογραφίας.

Η πρωτοτυπία του έργου έγκειται στην εξαντλητική χρήση των μέχρι την έκδοσή του πράξεων, αποφάσεων και πορισμάτων του ΣτΠ και της ΑΠΔΠΧ σε συνδυασμό με τη νομολογία των πολιτειακών δικαστηρίων σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Κατά το συγγραφέα: *«Η κατ' επιλογή παράθεση νομολογιακών εφαρμογών των καθ' έκαστον ζητημάτων σε συνδυασμό με τις επιλογές του νομοθέτη στοχεύει να αναδείξει τη διαλεκτική ώσμωση των Ανεξάρτητων Αρχών αφενός με τα δικαστήρια και αφετέρου με το βουλευτικό σώμα, ενώ η περιγραφή των σχετικών πρακτικών της διοικήσεως επιδιώκει να καταγράψει τον βαθμό και την ένταση συμμορφώσεως του διοικητικού μηχανισμού στις συστάσεις των Ανεξάρτητων Αρχών»*. Επιπροσθέτως, είναι έκδηλο το προσωπικό στοιχείο του γράφοντος από τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει τις πηγές, καθώς και από τη χρήση του λόγου σε συνάρτηση με τη νομική ορολογία που παρατίθεται εύληπτα.

Ελένη Μ. Παλιούρα, ΠΜΣ Εκκλησιαστικού Δικαίου ΕΚΠΑ, ΜΦ Κανονικού Δικαίου Τμήματος Κοινωνικής Θεολογίας ΕΚΠΑ.